

Státní okresní archiv Klatovy

Cech pekařů, truhlářů, sklenářů a zámečníků Plánice

1576-1860

Inventář

EL NAD č.: 2172

AP č.: 562

Eva Havlovičová

Klatovy 2015

OBSAH

Úvod:

I. Vývoj původce archiválií	3
II. Vývoj a dějiny archivního fondu	5
III. Archivní charakteristika archivního fondu	5
IV. Stručný rozbor obsahu archivního fondu	6
V. Záznam o uspořádání archivního fondu a sestavení archivní pomůcky	6
Seznam použitých pramenů a literatury	7

Přílohy:

Seznam použitých zkratk	8
-------------------------	---

Inventární seznam	9
--------------------------	----------

I. Vývoj původce archiválií

Se zakládáním měst ve 13. století úzce souvisel rozvoj řemesel. Zpočátku to byla základní řemesla (např. řezníci, mlynáři, pekaři, sladovníci, ševci, krejčí, hrnčíři, kováři atd.). Postupem času docházelo k různým specializacím a vzniku řady nových řemeslných oborů.

Řemeslníci zakládali bratrstva, která měla náboženský, charitativní i reprezentativní účel. Členové se společně účastnili mší, slavností, pohřbů. Starali se o přestárlé, zchudlé nebo nemocné mistry, podporovali vdovy a sirotky svých bývalých členů. Postupně se bratrstva více soustředila na hospodářské zájmy jednotlivých řemesel a od 14. století začaly vznikat cechy. Jejich vrchol nastal v 15. a 16. století.

Cech představoval společenstvo řemeslníků stejného či příbuzného oboru, které hájilo práva a zájmy svých členů. Jejich heslem bylo „Amor et paritas“ (Láska a rovnost). Cechy byly podřízeny městské správě, ale současně se řídily svými vlastními právními pravidly, tzv. cechovními artikulemi či statuty. V čele cechu stál cechmistr spolu se staršími spolumistry, kteří byli voleni na cechovních shromážděních. Cechovní majetek se ukládal do cechovní pokladnice (zvané klenot či matka), která byla ozdobena cechovním znakem. Pokladnice zároveň sloužila pro ukládání cechovních artikulí a privilegií, pečeti, cechovního archivu, písemností mistrů i tovaryšů. Příjmy cechu pocházely z různých poplatků (např. za cechovní schůze, za materiál na zhotovení mistrovského kusu, za zápis do register) a z vybraných pokut. Cechy jako organizace dohlížely na kvalitu i kvantitu výrobků, nákup surovin pro výrobu, přísně kontrolovaly dodržení pracovních postupů a určovaly cenu zboží, výši mzdy pro tovaryše, jejich pracovní dobu i nárok na volno. Zajišťovaly výchovu a vzdělání učedníků i tovaryšů, určovaly jejich počet, zakazovaly překupnictví, nekalou soutěž a měly pod kontrolou přijímání nových mistrů.

Obranou cechu před konkurencí byla výsada mílového práva (na míli od města (cca 9 km) nesměl žádný řemeslník vyrábět ani prodávat své výrobky) a cechovní přímus (řemeslo mohlo být vykonáváno, až na pár výjimek, jen v rámci cechu).

Od 17. století dochází k postupnému úpadku celé cechovní soustavy. Ve století 18. začala do cechovního zřízení zasahovat státní moc. Od roku 1708 měla být všechna cechovní statuta potvrzována panovníkem, to se ale příliš nedodržovalo. Důležitým krokem ze strany státu byl Generální cechovní patent pro české země, vydán Karlem VI. 16. listopadu 1731, který nařizoval předložení všech cechovních statut panovníkovi, obecně upravil pracovní podmínky tovaryšů, vymezil postavení mistrů vůči tovaryšům a učedníkům, omezil dosavadní pravomoc a privilegia cechů. Současně byl zřízen úřad cechovního inspektora, který na činnost cechů dohlížel a účastnil se jejich zasedání. Nakonec 5. ledna 1739 byly vydány Generální cechovní artikule, které všechny cechovní předpisy sjednotily. Díky tomu došlo ze strany státu k účinné kontrole a ovlivňování řemeslné výroby.

V 60. a 80. letech 18. století v důsledku rozvoje a zavádění manufakturní výroby došlo k rušení některých cechů. V roce 1765 byl vydán dekret, který opravňoval tovaryše vykonávat řemeslo i bez cechovní příslušnosti, a v roce 1776 došlo k vyhlášení „svobody obchodu a výroby“.

Poslední tečku za cechovní soustavou učinil císař František Josef I. svým císařským patentem č. 227 ř. z., kterým 20. prosince 1859 vydal živnostenský řád s účinností od 1. května 1860. Tento patent sjednotil a uzákonil provozování řemesel i obchodu a všechny dosud platné předpisy byly prohlášeny za zrušené. Tímto řádem byly cechy zrušeny a namísto nich nastoupila živnostenská společenstva, která navázala na činnost cechů i na jejich tradice.

Nejstarší zmínky o Plánici se datují do roku 1329, kdy Plánice náležela k nepomuckému panství. V následujících letech se zde majitelé velmi rychle měnili. Delší dobu měl ve svém držení Plánici rod Šternberků. Během jejich působení získala Plánice listinou Ludvíka Jagellonského z 19. července 1519 právo pořádat na den Povýšení sv. Kříže (14. září) výroční trh a každou sobotu týdenní trh. Další listinou krále Ferdinanda I. z 26. února 1558 bylo městečku uděleno právo na konání druhého výročního jarmarku (na středu po neděli průvodní tj. první neděle po Velikonocích).

Od Šternberků získal panství v roce 1638 Jaroslav Bořita z Martinic. Rod Martiniců vymohl pro Plánici řadu dalších výhod. Král Ferdinand III. na žádost Jaroslava Bořity hraběte z Martinic svou listinou z 23. července 1642 potvrdil plánickým dříve udělená privilegia, ale středeční výroční trh přeložil na svátek Nalezení sv. Kříže (3. květen) a přidal nově právo dobytčího trhu o postních sobotách.

Nástupcem Jaroslava Bořity z Martinic se stal Maxmilián Valentin z Martinic, který městečku v roce 1661 potvrdil dřívější privilegia a hlavně se zasloužil o rozvoj cechů v Plánici. Jeho přičiněním byly potvrzeny artikule cechu řezníků, ševců, pekařů, mlynářů a krejčích. Martinicové měli plánické panství v držení až do roku 1789.

Představu o složení řemeslníků v této době nám poskytuje Berní rula s údaji z roku 1656, kdy byli v Plánici 3 tesaři, 4 kováři, 6 ševců, 3 koláři, 9 řezníků, 3 pekaři, 4 tkalci, 4 bečváři, 7 krejčích, 2 sládcí, 1 koželuh, 1 zedník, 1 krčmář a 1 hrnčič.

Složení cechu se postupem let velmi měnilo. Pravděpodobně jako první uskupení vznikl v roce 1576 cech pekařů a mlynářů, který se řídil propůjčenými artikulemi (inv. č. 1) od stejného cechu v Nepomuku. Tyto artikule jim opětovně potvrdil v roce 1661 Maxmilián Valentin hrabě z Martinic (inv. č. 2).

Společný cech tvořili mlynáři a pekaři společně s truhláři (pravděpodobně od roku 1698; lze tak usuzovat z dochovaného ročního výkazu příjmů a výdajů – inv. č. 11, kde jsou truhláři poprvé zmíněni) až do roku 1733, kdy vzhledem k velkému nárůstu mlynářského řemesla požádali mlynáři Adolfa Bernarda hraběte z Martinic o osamostatnění a o vydání vlastních privilegií (EL NAD 2466, inv. č. 1). Osamostatnění pekaři a truhláři se do cechu v roce 1783 spojili se sklenáři a v roce 1815 také se zámečníky.

Pracovní náplní pekařů bylo zpracování mouky, produktu řemesla mlynářského. Mouka spolu s vodou a kváskem byla zadělána na těsto, ze kterého se pekli chléb. Kvalita a hmotnost chleba byly častým důvodem k třenicím ve městech. I u pekařů docházelo ke specializacím, pekly se housky, preclíky, rohlíky, calty, vdolky, mazance a koláče. Existovali koláčníci, mazanečníci, konfektáři (pekli zákusky a sladkosti, často s přidáním medu), oplatečníci. Užší specializací se dále objevili cukráři. Pekaři, vedle prodeje na trzích a jarmarcích, měli své vlastní chlebné krámy, kde své výrobky prodávali. Chlebové krámy v Plánici byly vystavěny na přelomu let 1838-1839 (inv. č. 16). Do této doby prodávali pekaři své zboží v západní části náměstí před domy č. p. 133 a 134.

Truhláři vyráběli nebo opravovali dřevěný nábytek a dřevěné části staveb (okna, dveře, schodiště, zábradlí). Truhlář pracoval již s opracovaným dřevem ve formě prken či hranolů, které získával na pile. Jeho nejčastějšími pracovními úkony bylo řezání dřeva, hoblování a broušení. Dále prováděl dlabání čepů či čepování, dýchování, klížení, lepení i lakování hotového dřevěného výrobku. Mezi jeho pracovní nástroje patřil hlavně pracovní stůl – tzv. hoblice, různé druhy pil, hoblíků, nebozezů, vrtáků, dláta a svěráky.

Zámečníci zpracovávali železo buď za tepla kovářím či za studena pilováním, vrtáním, soustružením, řezáním apod. Hotovými výrobky byly zámky, klíče, panty, ručnice, háky aj. Dalšími kovozpracujícími řemeslníky, kteří také náleželi k tomuto cechu, byli např.: cvokaři a hřebíkáři (vyráběli různé velké hřebíky); kotláři (vyráběli kotle a kotlíky z měděného nebo ze železného plechu); jehláři (vyráběli různé velikosti jehel), klempíři (zpracovávali plech – železný, měděný, mosazný, pocínovaný či zinkovaný na lampy,

svítilny, krabice, talíře, hrnce, poklice, žlaby apod.), pasíři (vyráběli ozdobné pásy, ozdobné svícný, klepadla apod.), konváři, ale také hodináři a zlatníci. Sklenář pracoval se sklem, opravoval rozbité tabulky oken, dveří apod.

Útržkovité informace o činnosti těchto rozdělovaných a opět spojovaných řemesel lze také dohledat v městské kronice (EL NAD 885, inv. č. 86). Cech jako samostatný pravděpodobně existoval až do změn v roce 1859, kdy dle živnostenského řádu z 20. prosince 1859, s účinností od 1. května 1860, byly také v Plánici založeny živnostenské spolky a cechovní soustava byla zrušena.

II. Vývoj a dějiny archivního fondu

K předání cechovních archiválií města Plánice Městským úřadem Plánice došlo 26. května 2006 č. j. SOAP/040-0359/2006, kdy byly předány tyto archiválie: př. č. 26/2006 listina, dvě pečetidla a spisy cechu pekařského (1579-1762); př. č. 27/2006 spisy cechu ševcovského (1784-1825); př. č. 28/2006 dvě pečetidla a spisy cechu tkalcovského (1671-1772); př. č. 29/2006 pečetidlo cechu mlynářského (16. - 17. stol.); př. č. 30/2006 pečetidlo cechu truhlářského (17. stol.); př. č. 31/2006 dvě pečetidla cechu řeznického (1655-1722) a př. č. 32/2006 výtisk generálních cechovních artikulí (1739).

Další předání proběhlo 16. února 2007 pod př. č. 14/2007 č. j. SOAP/040-0125/2007 byly předány výuční listy z let 1791-1818 a 27. srpna 2007 pod př. č. 41/2007 č. j. SOAP/040-0465/2007 byl předán svazek spisů z let 1791-1855. Posledně předanou archiválií z Městského muzea v Klatovech byla cechovní kniha př. č. 32/2013 ze dne 13. 9. 2013, č. j. SOAP/040-0736/2013. Žádné další záznamy zachycující pohyb, ztrátu či případnou skartaci daného archivního fondu se ve Státním okresním archivu Klatovy nenacházejí.

III. Archivní charakteristika archivního fondu

Archiválie zachycují časové období 1576-1860. Nejstarší archiválií jsou cechovní artikule (1576, inv. č. 1), nejmladší záznamy nalezneme v protokolech z cechovních jednání (do 1860, inv. č. 7). Archiválie jsou psány v češtině i v němčině, jejich čitelnost je dobrá.

Při inventarizaci archivního fondu nebylo použito žádné pořádací schéma, jednotlivé archiválie jsou řazeny dle typu evidenčních jednotek a současně chronologicky. Po fyzické stránce jsou archiválie poškozeny prachem, plísní a potrhané (viz inventární seznam). Po zpracování fondu vzniklo 19 inventárních čísel, která tvoří 2 listiny do roku 1850, 2 úřední knihy, 2 kartony, 3 pečetidla a 1 technický výkres, celkem 0,48 bm. Při pořádání nebyla provedena žádná vnitřní skartace.

Tovaryšské listy obsahující veduty jsou evidovány jako samostatné inventární číslo pro lepší podchycení výskytu vedut na archivním materiálu v SOkA Klatovy.

Převzaté archiválie byly až do roku 2013 evidovány jako jeden archivní fond Cechy Plánice, EL NAD 1448. V červnu 2013 byl tento archivní fond rozdělen. Původní AF Cechy Plánice, EL NAD 1448 byl přejmenován na AF Cech krejčích Plánice a vnitřními změnami z něho bylo dále vyčleněno 7 samostatných archivních fondů. AF Cech pekařů, mlynářů, truhlářů, tesařů, sklenářů a zámečníků Plánice, EL NAD 2172 vznikl vnitřní změnou č. 3/1448 z 12. června 2013, č. j. SOAP/040-0463/2013. Při inventarizaci fondu došlo vnitřní změnou č. 1/2014 z 22. října 2014, č. j. SOAP/040-0749/2014 k vyčlenění části archiválií a ke vzniku nového AF Cech mlynářů a tesařů Plánice, EL NAD 2466.

IV. Stručný rozbor obsahu archivního fondu

Dochované cechovní protokoly (inv. č. 7) a kniha cechovních jednání (inv. č. 3), která byla založena v roce 1811 po požáru, nám přibližují průběh cechovní schůze. Při těchto shromážděních byly řešeny otázky přijetí nových mistrů, nových učedníků a tovaryšů do učení a jejich zkoušky, stav pokladny, vybírání poplatků a pokut, situace v městečku a celkový stav řemesla a obchodu. Také případné nespokojenosti členů cechu a došlá nařízení, vyhlášky apod. z nadřízených organizací. Bylo zde také rozhodováno o pomoci zchudlým členům nebo vdovám, o účasti na pohřbech nebo různých slavnostech.

Z ročních výkazů příjmů (za vyučenou a složení mistrovských zkoušek) a výdajů (platba inspektorovi, za poštu, vypracování účetní zprávy a běžné provozní výdaje), lze také zjistit jména a počet členů cechu. Dochovaná korespondence s magistrátem obsahuje hlavně povolení k přijetí do cechu a vypracování mistrovského kusu. Ojedinělou cechovní archiválií v klatovském archivu je situační pláněk chlebových krámu v Plánici.

Z vandrovních knížek lze zase zjistit pohyb tovaryše po Čechách. Na některých výučních, mistrovských a tovaryšských listech se dochoval otisk cechovní pečeti červeným voskem nebo pod papírovým krytem.

V. Záznam o uspořádání archivního fondu a sestavení archivní pomůcky

Inventarizaci archivního fondu spolu s vypracováním inventáře provedla v roce 2014 ve Státním okresním archivu Klatovy archivářka Eva Havlovičová. Vyhotovení čistopisu archivní pomůcky bylo dokončeno v roce 2015.

Klatovy 7. 4. 2015

.....
Eva Havlovičová

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

SOkA Klatovy. *Archiv města Plánice*, EL NAD 885.

SOkA Klatovy. *Společenstvo živnostenské Plánice*, EL NAD 2176.

SOkA Klatovy. *Společenstvo živností řemeslných Plánice*, EL NAD 1161.

SOkA Klatovy. *Cech mlynářů a tesařů Plánice*, EL NAD 2466.

Literatura

HRDLIČKA, Miroslav. *Křižtův rodný kraj*. Klatovy : vlastním nákladem, 1946.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*. Praha : Lidové noviny, 2005.
ISBN 80-7106-709-1.

KUMPERA, Jan. *Dějiny západních Čech od pravěku do poloviny 18. století*. Plzeň : Ševčík, 2004. ISBN 80-7291-108-2.

NODL, Martin, ŠMAHEL, František. *Člověk českého středověku*. Praha : Argo, 2002.
ISBN 80-7203-448-0.

WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha : Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

WINTER, Zikmund. *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526–1620)*. Praha : Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909.

Seznam použitých zkratek

AF	archivní fond
AP	archivní pomůcka
č. j.	číslo jednací
č. př.	číslo přírůstkové
EL NAD	evidenční list Národního archivního dědictví
ev. jedn.	evidenční jednotka
inv. č.	inventární číslo
ř. z.	říšský zákoník
SOAP	Státní oblastní archiv v Plzni
SOkA	státní okresní archiv

INVENTÁRNÍ SEZNAM

Inv. č.	Obsah	Časový rozsah	Evid. jedn. č.
I. Listiny			
1	1576, květen 27., Nepomuk Cech pekařů a mlynářů v Nepomuku propůjčuje svůj řád cechu pekařů a mlynářů v Plánici. Orig. perg., 30,2 x 44 cm, česky, bez pečeti		lio1
2	1661, říjen 20., Praha Maxmilián Valentin hrabě z Martinic opětovně potvrzuje artikule cechu pekařů a mlynářů v Plánici. Orig. perg., 79,8 x 43 – 5 cm, česky, hraběcí pečeť v dřevěném pouzdře bez víčka přivěšená na žluto-zeleno-bílé kroucené šňůrce, vlastnoruční podpis		lio2
II. Knihy			
3	Kniha cechovních jednání řemesla pekařského, truhlářského, zámečnického a sklenářského (protokoly z jednání, zápisy o přijetí nových mistrů, tovaryšů a učedníků) Čes., 35 x 22 cm, vazba papírová, poškozená prachem	1811-1840	ukn1
4	Kniha příjmů a výdajů řemesla pekařského, mlynářského a truhlářského Čes., 31 x 21 cm, vazba papírová, poškozená prachem a potrhaná	1722-1731	ukn2
III. Spisy			
5	Protokoly cechovních jednání	1803-1860	kar1
6	Korespondence s magistrátem	1791-1833	kar1
7	Kvitance	1788	kar1
8	Spor mezi Annou Maurkovou a Šimonem Havlíkem	1715	kar1
9	Roční výkazy příjmů a výdajů	1696-1846	kar1
10	Povolení k vyučení mlynářského řemesla pro Václava Fronka	1645	kar1

Inv. č.	Obsah	Časový rozsah	Evid. jedn. č.
11	<p>Tovaryšské listy s vedutami</p> <p>1796, červenec 4., Praha Tovaryšský list Josefa Pohanky z Plánice vydaný cechem pekařů v Praze (veduta Prahy).</p> <p>Orig. papír, 43,9 x 34,9 cm, německy</p> <p>1811, červenec 7., Janovice nad Úhlavou Tovaryšský list Benedikta Sekiry z Měcholup vydaný cechem truhlářů v Klatovech (veduta Klatov).</p> <p>Orig. papír, 47,2 x 37,4 cm, německy</p> <p>1822, říjen 14., Plánice Tovaryšský list Franze Planičky z Plánice vydaný cechem pekařů v Plánici (veduta Klatov).</p> <p>Orig. papír, 47 x 37,5 cm, německy</p>	1796-1822	kar2
12	Vandrovní kniha Franze Hawlíka z Neuraz, truhlářského tovaryše	1829-1832	kar2
13	Vandrovní kniha Franze Stupky z Velenov, pekařského tovaryše	1830-1832	kar2
14	Mistrovské listy	1799-1855	kar2
15	Tovaryšské listy, vysvědčení	1671-1859	kar2
IV. Plány			
16	<p>Situační pláněk chlebových krámů</p> <p>(Plan in der Municipalstadt Planitz zu erbauen kommenden Bäckenkramstellen – Wenzl Sukal, kolorovaná perokresba, pohled zpředu, boční řez a půdorys, 32,7 x 29,6 cm, 1:110)</p>	1838	tyv1

Inv. č.	Obsah	Časový rozsah	Evid. jedn. č.
V. Typáře			
17	Cech truhlářů Plánice – stříbrné kulaté pečetidlo, rukojeť krátká stříbrná, průměr 42 mm, výška 21 mm, okraj pečetidla lemován vavřínovým věncem, v pečetním poli štít s hlavou a křídly anděla, v jeho středu hoblík, dláto a blíže neurčená květina; po stranách písmena CE OH, opis oddělen linkou, majuskula: •MIESTA•PLANICZEPECZET•TRUHLARS•	[1700]-[1750]	pec1
18	Cech pekařů Plánice – stříbrné kulaté pečetidlo, krátká mosazná rukojeť, průměr 45 mm, výška 19 mm, okraj pečetidla lemován vavřínovým věncem, v pečetním poli štít s královskou korunou, pod ní preclík; po stranách štítu dvě housky a calta, opis oddělen linkou, majuskula: MIESTA PLANICZE PECZET PECARSCHO	[1700]-[1750]	pec2
19	Cech pekařů Plánice – mosazné kulaté pečetidlo, krátká mosazná rukojeť, průměr 43 mm, výška 28 mm, okraj pečetidla lemován vavřínovým věncem, v pečetním poli královská koruna, pod ní štít s preclíkem, caltou a dvěma houskami; po stranách štítu dva štítonoši – jednoocasí lvi, opis oddělen provazcem, majuskula: MIESTA•PLANICZE•PECARSCHO PECZET•1•7•9	[1790]	pec3

Název archivní pomůcky:	Cech pekařů, truhlářů, sklenářů a zámečníků Plánice
Značka archivního fondu:	CPMTTSZ Plánice
Časový rozsah:	1576-1860
Počet evidenčních jednotek:	12 (2 listiny do roku 1850, 2 úřední knihy, 2 kartony, 3 pečetidla, 1 technický výkres)
Počet inventárních jednotek:	19
Rozsah v bm:	0,48
Stav ke dni:	7. 4. 2015
Zpracovatel archivního fondu:	Eva Havlovičová
Zpracovatel archivní pomůcky:	Eva Havlovičová
Počet stran:	13
Počet exemplářů:	4
Schválil:	Mgr. Pavel Havlovič

dne 7. 4. 2015 – č. j. SOAP/040-0290/2015